

УДК 81'243:[81'276.6:33-051]

О. В. ТИНКАЛЮК

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ІНШОМОВНОГО СПІАКУВАННЯ

Проаналізовано методологічні аспекти формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування. Проблема формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування розглядається на основі системного (дає можливість визначити структуру готовності фахівця, виявити особливості побудови змісту навчання), діяльнісного (забезпечує цілеспрямоване опанування студентами основними видами мовленнєвої діяльності), особистісно орієнтованого (сприяє здійсненню диференційованого відбору засобів, форм і методів організації навчання), компетентнісного (дає змогу оцінити рівень підготовленості фахівців до професійної діяльності на основі визначених стандартами компетенцій), та культурологічного (орієнтує студентів на оволодіння загальнокультурними цінностями) методологічних підходів.

Ключові слова: формування готовності до професійного іншомовного спілкування, системний підхід, діяльнісний підхід, особистісно орієнтований підхід, компетентнісний підхід, культурологічний підхід.

О. В. ТЫНКАЛЮК

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ИНОЯЗЫЧНОМУ ОБЩЕНИЮ

Проанализированы методологические аспекты формирования готовности будущих экономистов к профессиональному иноязычному общению; осуществлен анализ ключевых понятий исследования; определены главные принципы реализации методологических подходов. Проблема формирования готовности будущих экономистов к профессиональному иноязычному общению рассматривается нами на основе: системного (дает возможность определить структуру готовности специалиста, выявить особенности построения содержания обучения); деятельностного (обеспечивает целенаправленное овладение студентами основными видами речевой деятельности); лично ориентированного (способствует осуществлению дифференцированного отбора средств, форм и методов организации обучения); компетентностного (позволяет оценить уровень подготовленности специалистов к профессиональной деятельности на основе определенных стандартами компетенций); культурологического (ориентирует студентов на овладение общекультурными ценностями) методологических подходов.

Ключевые слова: будущие экономисты, формирование готовности к профессиональному иноязычному общению, системный подход, деятельностный подход, лично ориентированный подход, компетентностный подход, культурологический подход.

O. V. TYNKALYUK

CONCEPTUAL APPROACHES OF READINESS FORMATION OF THE FUTURE SPECIALISTS OF ECONOMICS TO PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATION

The methodological aspects of the formation of future economists to professional foreign language communication are analyzed in the article; the analysis of the key concepts of the study is conducted; the main principles of methodological approaches are defined. The problem of formation of future economists' readiness to professional foreign language communication is considered on the basis of: system approach (allows determining the structure of readiness formation of the specialist of economic profile and identifying the features of training content); activity approach (provides mastering of the basic types of speech activity); individually oriented approach (contributes to the differentiation of tools, forms and methods of training); competence

approach (allows assessing the level of preparedness of the future experts to professional activity on the basis of certain standards of competence); cultural approach (focuses students on mastering general cultural values).

Keywords: *future economists, readiness formation to professional foreign language communication, system approach, activity approach, individually oriented approach, competence approach, and cultural approach.*

Зміни освітніх систем в Україні, що відбуваються у контексті світових тенденцій, спрямовані на забезпечення якісного надання освітніх послуг, у тому числі оновлення системи професійної підготовки фахівців економічної галузі, спроможних на належному рівні спілкуватися мовами міжнародного спілкування. В умовах економічних та освітніх трансформацій, розширення міжнародних контактів у сфері суспільного життя кваліфіковане володіння іноземною мовою є ваговою складовою професійної компетентності фахівців різного профілю. Працівники економічної галузі особливо потребують знань й умінь іншомовного спілкування, від формування яких залежить ефективність їхньої фахової підготовки, вирішення різних завдань професійної діяльності, налагодження контактів та активне співробітництво з зарубіжними партнерами.

Аналіз праць В. Борщовецької, Ю. Гапона, Н. Логутіної, М. Бабинця, М. Галицької, Л. Гапоненко та інших науковців, присвячених питанням формування готовності майбутніх фахівців немовних спеціальностей до професійного іншомовного спілкування, засвідчує, що методологічну й теоретичну основу проблеми становлять засади концептуальних освітніх підходів, які потребують обґрунтування в контексті вирішення завдань нашого дослідження.

Методологічну основу дослідження проблеми формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування складають засади освітніх підходів, які розробляли різні вчені: системного (Л. фон Берталанфі, І. Блауберг, В. Садовський, Е. Юдін та ін.), діяльнісного (І. Зімня, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.), особистісно орієнтованого (Р. Гришкова, О. Бондаревська, І. Якиманська та ін.), компетентнісного (І. Бех, Е. Зеєр, А. Хуторський та ін.), культурологічного (С. Верещагін, Л. Вигоцький, В. Костомаров та ін.).

Мета статті полягає у висвітленні методологічних аспектів формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування.

У дослідженні вказаної проблеми важливого значення надаємо обґрунтуванню методологічних підходів, які, на нашу думку, дозволять розробити педагогічні умови та модель формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування.

Так, осмислення теоретичних аспектів дослідження виводить нас на застосування системного підходу, загальну теорію систем, розроблену в працях Т. Ільїної, О. Клименко, Н. Кузьміної, І. Блавберга та інших науковців.

Системний підхід є одночасно методологічною орієнтацією в діяльності, за якої об'єкт пізнання або управління розглядається як система, наука про принципи, поняття і способи вивчення або перетворення матеріальних та ідеальних систем [6, с. 22].

Педагогічну систему формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування розглядатимемо як відкриту динамічну систему, що підпорядкована меті, головним принципам (системності, цілісності, комунікативності, структурності, ієрархічності, керованості та цілеспрямованості, розвитку), має зв'язки з професійним середовищем, особливості та закономірності, може розвиватися і змінюватися під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників. З цього погляду застосування системного підходу дасть нам змогу дослідити процес формування готовності фахівців економічного профілю до професійного іншомовного спілкування як педагогічну систему.

Досліджувана система, на нашу думку, буде складовою системи вищого порядку, а отже, повинна включатися, як зазначає Т. Колбіна, у зв'язки вищого рівня (держави, навчального закладу тощо), забезпечуючи цим реалізацію суспільно значущої мети підготовки фахівця. Ієрархічність педагогічної системи виявляється в тому, що вона завдяки своїй цілісності може відтворюватися і на нижчих рівнях (наприклад, кафедри) [9, с. 232–233]. Її цілісність забезпечують цілі, завдання, принципи, зміст, методи, форми навчання і виховання та інші структурні компоненти.

Л. Барановська вказує, що така система зазнає впливу різних чинників:

- *зовнішнього середовища* (перехід України до ринкових відносин, процеси реформування форм власності; процеси входження України в світовий освітній простір; перехід вищої професійної школи на ступеневу систему підготовки фахівців);

- *внутрішніх станів самої системи*, що зумовлені дією цих зовнішніх факторів (перепрофілювання системи фахової підготовки залежно від потреб часу; зміни в освітньо-кваліфікаційних характеристиках випускників ВНЗ; гуманітаризація підготовки кадрів тощо) [1, с. 18].

Отже, системний підхід у нашому дослідженні дасть змогу:

- розглядати систему іншомовної підготовки студентів у цілісній системі професійної підготовки фахівців економічного профілю;

- виявити особливості побудови змісту навчання іноземної мови професійного спрямування (аспект формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування);

- розкрити особливості взаємодії суб'єктів професійного іншомовного спілкування та управління нею;

- визначити структуру готовності фахівця до професійного іншомовного спілкування;

- виявити та обґрунтувати педагогічні умови і модель формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування тощо.

З огляду на те, що студент – це суб'єкт навчально-пізнавальної діяльності, в майбутньому – суб'єкт професійної діяльності, а іншомовна мовленнєва діяльність формує його готовність до виконання професійних функцій в іншомовному середовищі, важливим для нашого дослідження є також *діяльнісний підхід*. Концепція цього підходу сформувалася на базі теоретичних положень, розроблених у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, М. Дьяченка, М. Кагана, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна та інших вчених.

Отож, у дослідженні ми виходимо з того, що *діяльнісний підхід*:

- реалізується в учінні, тобто процес учіння необхідно розглядати як діяльність, процес навчання у вищому навчальному закладі – як організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів;

- є фундаментальним принципом, оскільки у ньому розглядають механізми формування та розвитку особистості шляхом проектування, конструювання, організації і управління процесом людської діяльності [10, с. 25–26, 33].

Л. Момот у діяльнісному компоненті змісту освіти називає основні види діяльності – (загально навчальну, пізнавальну, перетворювальну (творчу), самоорганізаційну [11, с. 88].

Під час вивчення іноземної мови важливою є навчально-пізнавальна діяльність майбутніх економістів. Беручи до уваги підходи Г. Костишиної, В. Сластьоніна, Д. Ельконіна, розглядатимемо навчально-пізнавальну діяльність студента як діяльність щодо засвоєння ним знань, набуття вмінь і навичок, досвіду практичної діяльності, особистісного та професійного розвитку, що забезпечує формування готовності майбутнього економіста до професійного іншомовного спілкування відповідно до потреб фаху.

Оскільки діяльність студентів є професійно спрямованою, вона стає навчально-професійною діяльністю. Таку діяльність О. Дронова називає квазіпрофесійною діяльністю, яка є особливим видом діяльності, свідомо спрямованою на підготовку студентів до оволодіння вибраною ними професією, що допомагає їм зануритися у світ професійного середовища, пришвидшуючи та покращуючи підготовку до її виконання. Її структуру складають мотиви, цілі-результати, засоби, операції, умови тощо [6, с. 52].

Визначаючи структуру готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування на засадах діяльнісного підходу, зосередимо увагу на іншомовній мовленнєвій діяльності, що є і умовою, і провідним засобом іншомовної підготовки студента в змісті його загальнопрофесійної підготовки.

Формування такої готовності пов'язуємо з оволодінням студентами основними видами мовленнєвої діяльності: говорінням, аудіюванням, читанням, письмом. Це важливі усні та письмові форми іншомовного спілкування, на основі яких відбувається цілеспрямоване оволодіння мовленнєвими діями з метою їх подальшого використання для вирішення комунікативних завдань в іншомовному професійному середовищі.

Значний інтерес для нашого дослідження становлять засади особистісно орієнтованого підходу, особистісно орієнтованої освіти і навчання, розроблені у працях І. Беха, О. Бондаревської, М. Вікуліної, Р. Гришкової, О. Пехоти, К. Платонова, А. Фасолі, І. Якиманської та ін.

Зокрема, О. Пехота розглядає особистісно орієнтований підхід як важливий психолого-педагогічний принцип, основу якого становить сукупність вихідних теоретичних положень про особистість і практичних методичних засобів, які сприяють її цілісному вивченню та гармонійному розвитку [13, с. 277].

Розвиток і саморозвиток особистості майбутнього економіста у процесі формування готовності до професійного іншомовного спілкування забезпечує особистісно орієнтоване навчання. Під ним розуміють організацію навчального процесу на засадах всебічного врахування індивідуальних потреб і можливостей студента, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого і відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії з викладачем і ровесниками [7, с. 626].

Ефективність його впровадження у вищій школі (за І. Бехом) забезпечують такі психолого-педагогічні умови: розуміння студентами місця й ролі особистісно орієнтованого навчання; забезпечення особистісно орієнтованої спрямованості викладання академічних дисциплін; формування в студентів позитивної мотивації до самостійного оволодіння знаннями в цьому напрямку; пріоритет активних методів навчання, які спонукають студентів до самостійних пошуків, педагогічного мислення та посилення практичної спрямованості навчальних занять, що сприяють формуванню умінь і навичок професійної діяльності [2, с. 115].

Продовжуючи думку вченого зазначимо, що такий підхід дасть змогу урізноманітнити форми організації навчання при вивченні іноземної мови студентами економічного факультету, серед яких можна виокремити:

- особистісно орієнтовані лекції (проблемна лекція, лекція із заздалегідь запланованими помилками, лекція-візуалізація, лекція-бесіда, лекція-дискусія);
- особистісно орієнтовані (семінарські та практичні) заняття (міждисциплінарні, наукові, проблемні, тематичні, орієнтаційні, системні);
- самостійну науково-дослідну роботу студентів (підготовка доповідей, рефератів, есе, творчих проєктів, курсових, бакалаврських дипломних робіт тощо).

Виявлені переваги особистісно орієнтованого підходу та досвід практичної роботи у ВНЗ переконують в тому, що формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування доцільно розглядати на основі цього підходу. Він сприятиме розвитку особистості фахівця, здійсненню диференційованого відбору засобів, форм і методів організації навчально-пізнавальної діяльності в процесі професійної іншомовної підготовки студентів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, рівня готовності до навчання, самоосвіти та самовиховання.

Сучасні вимоги до якості іншомовної підготовки фахівців у ВНЗ акцентують на потребі комплексного оцінення результатів навчальних досягнень студентів на засадах застосування компетентнісного підходу. Його головні ідеї обґрунтовані у працях В. Болотова, Е. Зеєра, І. Зимньої, Н. Микитенко, Л. Морської, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторського, Г. Галла, Г. Джонса, Д. Маттеуса та ін.

У дослідженні формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування на засадах цього підходу важливими є врахування таких положень:

- перспективність компетентнісного підходу полягає у тому, що в ньому має бути високий ступінь готовності фахівця до успішної професійної діяльності, забезпечення активізації механізмів загального і професійного саморозвитку студента і врахування мотивації, її динаміки у процесі професійної підготовки, навчання, організації саморуку до кінцевого результату;
- основне призначення компетентнісного підходу полягає в створенні умов для самоорганізації діяльності та особистості фахівця, виявлення і розвитку його творчих можливостей, формування професійної позиції [10, с. 49].

Компетентнісний підхід визначає пріоритетну спрямованість на цілі-вектори освіти (навчання, учіння, самовизначення, самоактуалізацію, соціалізацію, розвиток індивідуальності). Інструментальними засобами їх досягнення є принципово нові освітні конструкції: компетентності, компетенції і метапрофесійні якості [8, с. 5]. Аналіз цих понять дасть змогу розкрити зміст іншомовної професійної комунікативної компетентності та її компонентів у контексті реалізації завдань щодо формування готовності майбутніх економістів до професійного іншомовного спілкування на засадах компетентнісного підходу.

На думку експертів Ради Європи, поняття компетентності передбачає спроможність особистості сприймати й відповідати на індивідуальні та соціальні потреби і включає комплекс відношень, цінностей, знань, навичок. Компетентності – це загальні або ключові уміння, базові уміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні уміння або навички, ключові уявлення, опори або опорні знання [12].

Важливого значення експерти надають іноземним мовам та інформаційним комп'ютерним технологіям, виокремлюючи їх як дві ключові компетентності, що потребують посиленої уваги.

Дослідники також неоднозначно класифікують компетенції та компетентності. Так, у доповіді Міжнародної комісії з освіти для ХХІ ст. «Освіта. Прихований скарб» (ЮНЕСКО, 1996 р.) Ж. Делор актуалізував чотири глобальні компетентності для сучасної освіти: навчитися пізнавати; навчитися працювати; навчитися жити разом; навчитися жити [5, с. 24].

Значення для нашого дослідження мають також підходи науковців до виокремлення груп і видів компетентностей за певними ознаками. А. Хуторської, враховуючи поділ змісту освіти на метапредметну (для всіх предметів), міжпредметну (для освітніх галузей) і предметну (для кожного навчального предмета) складові, запропонував трирівневу ієрархію: 1) ключові компетенції, що відносяться до метапредметного змісту освіти; 2) загальнопредметні компетенції, що відносяться до певного ряду навчальних предметів; 3) предметні, що формуються в рамках окремих навчальних предметів [16].

Отже, компетентність є інтегрованим поняттям, що визначає рівень професіоналізму фахівця економічного профілю, а досягнення компетентності відбувається через здобуття ним необхідних компетенцій, що є метою його професійної підготовки. Ми дотримуємося також погляду дослідників, які вважають, що компетенція становить потенціал випускника ВНЗ, а компетентність є актуальним проявом компетенції в професійній діяльності.

Під час навчання у ВНЗ студенти оволодівають не лише загальнокультурними цінностями, а й різними видами професійної культури (економічною культурою, культурою організації, культурою управління, культурою професійного спілкування, культурою професійного мовлення в іншомовному середовищі). У дослідженні ми беремо до уваги культурологічний підхід, використання якого дасть змогу навчати студентів економічних спеціальностей іноземної мови у взаємодії і взаємозв'язку рідної та іншомовних культур.

Культурологічний підхід заснований на культурології як науці про способи (технології) здійснення колективного життя людей і про домовленості (соціальні конвенції) стосовно припустимості і прийнятності тих або інших способів задоволення їхніх інтересів і потреб; процеси формування у різних людських колективах комплексів їхніх соціально значущих знань і соціального досвіду, які разом творять осмислену і впорядковану картину світу, що відображає специфіку історичної долі певного співтовариства; зміст процесів соціальної комунікації і соціальне функціонування мов цієї комунікації [14, с. 43].

О. Тарнопольський зазначає, що тенденція навчати мову в рамках культури та через неї виникла давно і чітко сформулювалася після виходу книги Р. Ладо «Linguistics across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers». Сьогодні цей підхід є одним з провідних, оскільки навчання мови без навчання культури не може формувати повноцінної іншомовної професійної комунікативної компетенції [15, с. 71].

Д. Кіллік вказує, що для навчання комунікації в контексті навчальної програми важливою є культура у значенні стандартної нормативної поведінки, яка відрізняє носіїв певної мови у різних комунікативних ситуаціях, сприяє розвитку міжкультурних здібностей та дозволяє подолати культурний бар'єр [17, с. 5].

Важливе значення для вирішення завдань дослідження має розуміння сутності культури професійного спілкування. А. Бичок визначає культуру професійного спілкування фахівця міжнародного бізнесу та менеджменту як інструмент управління менеджера, що ґрунтується на комунікативному елементі, виявом якого є процес обміну інформацією засобами спілкування та взаємодія представників різних груп і національних культур у вирішенні професійних завдань на міжнародному рівні. Культуру професійного спілкування фахівця дослідниця вважає основою його професійної та соціокультурної діяльності, яку визначають сукупність ціннісних орієнтирів, норм професійної поведінки, дотримання загального і службового етикету у процесах міжсуб'єктної взаємодії на предметно-інформаційному та інтерактивному рівнях у прийнятті управлінських рішень [3, с. 22].

С. Кожушко одним із завдань формування готовності студентів економічного факультету до професійного іншомовного спілкування є пошук шляхів практичної реалізації принципу культуровідповідності, вбачаючи його «у відпрацюванні в навчальному процесі стандартів ділової комунікативної поведінки при вивченні іноземної мови професійного спрямування» [15, с. 73].

Оскільки при цьому має формуватися сукупність професійних компетенцій, Р. Гришкова стверджує, що національно-культурний компонент змісту навчання професійної іноземної мови передбачає ознайомлення студентів з культурно-побутовими особливостями, типами службових відносин, стилями управління, ієрархічного підпорядкування, манерою спілкування, нормами комунікативної поведінки партнерів тощо [4, с. 105].

Врахування цих аспектів на заняттях з іноземної мови, на нашу думку, дасть змогу майбутнім фахівцям економічного профілю оволодіти знаннями та навичками відповідної комунікативної поведінки в іншомовному середовищі.

Під час вивчення іноземної мови професійного спрямування з метою розширення знань про країни, мова яких вивчається, необхідно передбачити вивчення тем професійного спрямування з національно-культурним змістом («Культура і суспільне життя Великої Британії», «Український народ: його історія, культура, традиції» тощо), підібрати відповідно до теми форми, методи та засоби організації навчання.

Охарактеризовані вище методологічні аспекти сприяють дослідженню проблеми за темою наукового пошуку і дають можливість вивчити структуру готовності майбутнього економіста до професійного іншомовного спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановська Л. В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Л. В. Барановська. – К., 2005. – 43 с.
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посібник / І. Д. Бех. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
3. Бичок А. В. Формування культури професійного спілкування майбутніх менеджерів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / А. В. Бичок – Тернопіль, 2010. – 296 с.
4. Гришкова Р. О. Педагогічні засади формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Р. О. Гришкова. – К., 2007. – 446 с.
5. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище / Ж. Делор // Международная комиссия по образованию в XXI веке / UNESCO. – 1996. – 31 с.
6. Дронова О. В. Формирование профессиональных умений будущих экономистов средствами иностранного языка в вузе: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / О. В. Дронова. – Нижний Новгород, 2002. – 171 с.
7. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Зеер Э. Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход: учеб. пособие / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М.: Москов. психол.-пед. ин-т, 2005. – 216 с.
9. Колбіна Т. В. Формування міжкультурної комунікації майбутніх економістів: теоретико-методологічний аспект: монографія / Т. В. Колбіна. – Х.: ІНЖЕК, 2008. – 392 с.
10. Костишина Г. І. Формування навчально-пізнавальної діяльності студентів вищих навчальних закладів: теорія і практика / Г. Костишина, В. Чайка. – Тернопіль: ТНПУ, 2010. – 349 с.
11. Момот Л. Діяльнісний компонент змісту освіти / Л. Момот // Освіта і управління. – 2004. – № 2. – С. 88–92.

12. Овчарук О. Нові орієнтири освітніх інновацій в Україні у контексті компетентнісного підходу до формування змісту шкільної освіти / О. Овчарук // Вісник програм шкільних обмінів. – 2004. – № 22. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue_article.
13. Пехота О. М. Особистісно орієнтована освіта і технології / О. М. Пехота // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С. 274–297.
14. Саєнко Н. В. Культурологічний підхід до навчання іноземних мов у вищих технічних навчальних закладах: монографія / Н. В. Саєнко. – Х.: Вид-во ХНАДУ, 2008. – 340 с.
15. Тарнопольский О. Б. Методика обучения английскому языку: учеб. пособие / О. Б. Тарнопольский, С. П. Кожушко. – К.: Ленвит, 2004. – 192 с.
16. Хуторской А. В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. В. Хуторской // Эйдос: Интернет-журнал / Центр дистанционного образования «Эйдос». – 2002. – 23 апреля. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
17. Killick D. Culture and capacity: Crossing the divide / D. Killick // IATEFL Issues. – 1999. – № 148. – P. 4–7.